

NaElder D. Todd Christofferson

No te Pūpū no te Tino Ahuru Ma Piti Aposetolo

Te haamaitairaa o te papa'iraa mo'a

Te tumu rahi o te papa'iraa mo'a, o te faa'iraa ia i to tatou varua i te faaroo i te Atua te Metua e i Ta'na Tamaiti, o Iesu Mesia.

I te 6 no atopa, i te matahiti 1536, ua arata'ihia mai te hoê taata i rapae i te piha tape'araa teitei o te Aora'i no Vilvorde i piha'i iho ia Bruxell, i Belegika. Fatata hoê matahiti e te afa to'na vai-noa-raa, oia ana'e i roto i te hoê piha pōiri e te haumi. I teie nei, i rapae i te papa'i o te aora'i, ua ruuruuhia te reira mau auri i ni'a i te hoê pou. E taime noa to'na no te pihua i ta'na pure hope, « E te Fatu e ! a iriti na i te mata o te arii no Peretane », uumihia ihora to'na arapo'a. Tutu'ihia ihora oia i te auahi i ni'a i te pou i taua iho taime ra. O vai taua taata ra, e eaha te hapa i haapohe ai te hui mana politita e te hui mana faaroo ia'na ? O William Tyndale to'na i'oa, e ta'na hara, o te iritiraa ia e te nene'iraa i te Bibilia na roto i te reo Peretane.

Ua fanauhia o Tyndale i Peretane i te anotau a fano ai o Colomb i te fenua apî, ua haere oia i te haapiiraa i Oxford e i Cambridge e ua riro mai ei hui mana faatere no te faaroo Katolika. E va'u reo ta'na i ite, mai te reo Hereni, te reo Hebera e te reo Latino. E piahi haapa'o roa o Tyndale i te parau no te Bibilia, e ua tupu te pe'ape'a rahi i roto ia'na no te pōiri ta'na e ite ra i te tupu-rahi-raa i roto i te mau tahu'a e te mau melo no

ni'a i te mau papa'iraa mo'a. I roto i te hoê aimaroraa u'ana e te hoê tahu'a o te pato'i ra ia tuu i te mau papa'iraa mo'a i roto i te rima o te taata, ua tapu a'e ra o Tyndale e, « mai te mea e, eita te Atua e rave i to'u ora, e faariro vau i te taata arote ei taata ite a'e i te papa'iraa mo'a hau atu ia oe ! »

Ua titau a'e ra oia i te parau faati'a a te hui mana o te ekalesia no te faaineine i te hoê iritiraa i te Bibilia i roto i te reo Peretane ia ti'a i te mau taata atoa ia tai'o e ia faaohipa i te parau na te Atua. Ua pato'ihia ta'na aniraa – te mana'o rahi maori râ, mai te mea e, e farii te mau taata atoa, maori râ, te mau

faatere ana'e, i te mau papa'iraa mo'a, e fifi te mana o te ekalesia, e mai te huru atoa ia e, « te paruhia ra 'te poe na te puua' ». (Mataio 7:6).

Noa'tu râ i te reira, ua opua o Tyndale e rave i te ohipa teimaha o te iritiraa. I te matahiti 1524 ua reva oia i te fenua Heleman i roto i te hoê i'oa haavare e ua ora tapuni noa i reira no te hoê tau maoro ma te haapa'o maite eiaha oia ia tape'ahia. Na roto i te tauturu a te tahi mau hoa papû, ua ti'a ia Tyndale ia nene'i i te mau iritiraa o te Faufaa Apî, e i muri iho, te Faufaa Tahito. Ua faaô-huna-noa-hia te Bibilia i Peretane no te rahi te aniraa e te faahiahia o te taata i te reira. Ua aano roa te opereraa o te reira mau buka tera râ na roto i te huna. Ua tanina te mau ti'a faatere i te mau buka i iteahia ia ratou. Noa'tu râ i te reira, toru matahiti i muri iho i te poheraa o Tyndale, ua iriti te Atua i te mata o te arii Henry VIII e na roto i te nene'iraa o te « Bibilia Rahi », ua roa i te mau taata atoa te mau papa'iraa mo'a na roto i te reo peretane. Ua riro mai te ohipa a Tyndale e niu fatata no te mau iritiraa atoa o te Bibilia i muri a'e, te iritiraa hoa râ a te arii Iakobo.¹

E ere o William Tyndale te taata matamua e ere atoa te hopea o te mau taata i roto i tera fenua e tera fenua, i tera reo e tera reo, tei faatusia, e tae roa'tu i te pohe, no te hopoi mai i te parau na te Atua i rapae i te pōiri. E tarahu haamauruuru ta tatou ia ratou. E tarahu rahi atu â ta tatou ia ratou o tei papa'i itoito e o tei faaherehere i te mau parau i roto i te roaraa o te tau, e mea pinepine ho'i na roto i te haapa'o maitai e te faatusia – Mose, Isaia, Aberahama, Ioane, Paulo, Nephi, Moromona, Iosepha Semita, e e rave rahi atu â. Eaha ta ratou i ite no ni'a i te faufaa o te mau papa'iraa mo'a o te ti'a atoa ia tatou ia ite ? Eaha ta te mau taata no Peretane i ite i te anotau o te tenetere 16, e o tei aufau i te tino moni rahi e o tei haape'ape'a i to ratou ora no te farii i te hoê Bibilia, o te ti'a atoa ia tatou ia ite ?

E ere te mea maoro roa na mua a'e i to'na pohera, ua pûpû te peropheta Alama i te mau papaa parau mo'a o to'na nunaa i roto i ta'na tamaiti ia

Helamana. Ua faahaamana'o oia ia Helamana no ni'a i te mau papa'iraa mo'a e, « te faarahi ra te reira i te mana'o o teie nei feia, e te faaite maira ho'i ia ratou e rave rahi i ta ratou mau hapa, e te arata'i maira ho'i ia ratou i te ite i to ratou Atua e tae noa'tu i te ora o to ratou varua » (Alama 37:8). Ua faaue oia ia Helamana ia haapa'o maite i te reira mau papaa parau, na roto ho'i i te reira e ti'a ai i te Atua i te « faaite mai i to'na ra mana i te mau u'i amuri atu » (Alama 37:14).

Oia mau, na roto ho'i i te mau papa'iraa mo'a te Atua e ti'a ai i te « faaite mai i to'na ra mana » no te faaora e no te faateitei i ta'na ra mau tamarii. Na roto i Ta'na parau, mai ta Alama i parau ra, e faarahi Oia i to tatou mana'o, e faatiti'aifaro i te haavare e te hapa, e faatupu ho'i i te tatarahapa i roto ia tatou e i te oaoa ia Iesu Mesia, to tatou Faaora.

E faarahi te mau papa'iraa mo'a i to tatou mana'o

E faarahi te mau papa'iraa mo'a i to tatou mana'o na roto i te tautururaa ia tatou ia haamana'o noa i te Fatu e i to tatou autaatiraa Ia'na e i te Metua. E faahaamana'o mai te reira ia tatou i te

mau mea ta tatou i ite i roto i to tatou oraraa hou te tahuti nei. E nehenehe atoa e parau e, e faaano te reira i to tatou mana'o na roto i te haapiiraa ia tatou no ni'a i te mau anotau, te mau taata, e i te mau ohipa aita tatou iho i farerei. Aita ho'e o tatou i reira no te hi'o i te vahi-raa-hia te Miti Uteute e a haere ai na muri iho ia Mose na ropu i na papa'i o te miti e tae atu i te tahi pae. Aita tatou i reira no te faaroo i te A'oraa i ni'a i te mou'a, no te hi'o ia Lazaro ia ti'a mai mai te pohe mai, no te hi'o i te Faaora a mamae ai Oia i Getesemane e i ni'a i te satauro, e aita tatou i piha'i iho ia Maria i faaroo i na melahi e piti i mua i te menema aore e taata to roto, i te faaiteraa e, ua ti'a-faa-hou o Iesu mai te pohe mai. Aita outou e o vau atoa i haere tata'i ho'e e te nahoa taata i roto i te fenua no Bunutifula a ani manihini mai ai te Faaora ia haere e hi'o i te puta naero e ia tama i To'na avae i to tatou roimata. Aita tatou i tuturi i raro i piha'i iho ia Iosepha Semita i roto i te Uru Raau Mo'a a hi'o tutonu ai i te Metua e te Tamaiti. Ua ite ra tatou i teie mau mea, e rave rahi atu a, no te mea te vai nei ta tatou mau papa'iraa mo'a no te faarahi i to tatou mana'o, no te haapii ia tatou i te mau mea

aita tatou i ite. E ia ô ho'i teie mau mea i roto i to tatou feruriraa e i to tatou aau, i reira e aahia ai to tatou faaroo i te Atua e i Ta'na Tamaiti Here.

E faarahi atoa te mau papa'iraa mo'a i to tatou mana'o na roto i te tautururaa ia tatou eiaha ia mo'e te mea ta tatou e ta te mau u'i tahito i haapii na. O ratou o tei ore i farii e aore ra, o tei haafaufaa ore i te parau na te Atua, ua faaea ia ratou i te ti'aturi Ia'na e ua mo'ehia ia ratou te tumu o to ratou oraraa nei. E haamana'o outou i te faufaa rahi no te mau taata o Lehi ia ta'ita'i i te mau api veo na muri iho ia ratou a faaru'e ai ratou ia Ierusalem. E mea faufaa teie mau papa'iraa mo'a no to ratou ite i te Atua e te taeraa mai o te faaoraraa a te Mesia. Te tahi atu pupu tei « haere maira mai Ierusalem mai » i muri noa mai ia Lehi, aita ta ratou e mau papa'iraa mo'a, e ia farerei a'e ra te huaai o Lehi ia ratou e 300 e aore ra, e 400 matahiti i muri mai, ua papa'ihia e « ua faahuru-e-hia ho'i to ratou reo;... e ua huna ho'i ratou i Tei Hamani ia ratou » (Omoni 1:17).

I te anotau o Tyndale, ua rahi te ite ore i te papa'iraa mo'a no te mea aita te taata e nehenehe e tai'o i te Bibilia, i roto hoa ra i te ho'e reo i itehia e ratou.

I teie mahana e mea ohie ia tai'o i te Bibilia e i te tahi atu mau papa'iraa mo'a, tera râ te rahi noa ra te ite ore i te papa'iraa mo'a no te mea aita te taata e iriti i te buka. E no reira, ua mo'e-hia ia ratou te mau mea ta to ratou mau hui metua i ite na.

Ua riro te mau papa'iraa mo'a ei rave'a tumu no te ite i parau mau e te hape

Te faaohipa nei te Atua i te papa'iraa mo'a no te faatiti'aifaro i te feruriraa hape, te mau peu tahito hape, e te hara e to'na mau ino taatoa. E metua maitai Oia o te paruru ia tatou i te mau uiui e te oto faufaa ore e o te tauturu atoa ia tatou ia faati'a roa i to tatou huru hanahana. Ei hi'oraa, te pato'i nei te mau papa'iraa mo'a i te hoê haapiiraa tahito o te itehia nei i to tatou nei anotau – te haapiiraa a Korihora tei parau mai e, aita e ture morare ti'a, oia ho'i, « te manui'a ra te taata mai tei au i to ratou paari, e te riro noa ra te rê i te taata i tei au to'na ra puai ; e rave noa te taata i to ratou ra mau hinaaro, aita e hara i te reira » e « ua pohe ana'e te taata, o te hopea iho â ia i reira » (Alama 30:17-18). Ua paraparau o Alama ia Korihora, e aita oia i vaiiho i ta'na iho tamaiti o Korianotona ia feaa te mana'o no ni'a i te ti'a e te huru o

te ture morare hanahana. Ua hapa o Korianotona i te hara morare, e ua paraparau to'na metua tane ia'na ma te here e te huna ore : « Aita oe i ite, e ta'u tamaiti e, o te mea faufau teie mau mea i mua i te aro o te Fatu ra ; ua rahi atu teie mau mea i te ino i te mau hara atoa, maori râ o te taparahi i te taata hara ore, e te hunaraa i te Varua Maitai ra ? » (Alama 39:5).

Taa ê atu i te mana'o o te taata i te tenetere i ma'iri na, e rave rahi i teie mahana o te maro nei ia Alama no ni'a i te faufaa o te viivii ore. E parau te tahi pae e, e ere i te parau mau, e aore râ, no To'na here, e farii noa te Atua. E parau ratou e, mai te mea e, te vai ra te hoê Atua, e faaore Oia i te mau hara atoa e te mau ohipa ti'a ore atoa no To'na here ia tatou – aita e titauhia te tatarahapa. E aore râ, te rahi roa, te tahi noa fairaa hara, ua nava'i te reira. Ua feruri ratou i te hoê Iesu o te hinaaro ia imi te taata i te parau-ti'a, eiaha râ Oia e haapa'o i to ratou oraraa e to ratou huru.² Tera râ, eita te Atua here e vaiiho ia tatou ia haapii na roto i te mau iteraa ino e « e ere roa te parauino i te oaoa » (Alama 41:10 ; hi'o atoa Helamana 13:38). Ta'na mau faaueraa, o te reo ia o te ti'a mau e to tatou ia paruru i te mau uiui ta tatou iho e faatupu. Ua riro te mau papa'iraa mo'a ei

mau rave'a no te faito i te huru o te parau mau, e e mea maramarama maitai atoa e, te oaoa mau, e ere ia tei roto i te hunaraa i te parau-ti'a o te Atua, e aore râ, te tamataraa i te ape i te mau hopearaa o te hara, tei roto râ i te tatarahapa e te faaoreraa hara na roto i te aroha taraehara o te Tamaiti a te Atua (hi'o Alama 42).

Na te papa'iraa mo'a e haapii ia tatou i te mau ture e te mau faufaa morare tei titauhia no te faatupu i te oraraa sotiare, tei reira ho'i te parau-ti'a, te tiaauraa, te auu horo'a, te haapa'o e te aroha. I roto i te mau papa'iraa mo'a, e itehia ia tatou te mau haamaitairaa e roaa na roto i te faaturaraa i te mau ture ti'a e tae noa'tu i te ati e tupu mai ia pato'i ana'e te taata e te sotaiete i te reira. I te mau vahi ua tau'a-ore-hia e aore râ, ua faaru'ehia te mau parau mau o te papa'iraa mo'a, e hu'ahu'a roa te niu o te faufaa morare, e i reira ra, tei muri ia te ati. Ia tae i to'na ra tau, aore hoê mea faahou e toe no te pa'e-pa'e i te mau faanahonahoraa tei riro ho'i ei pou no te oraraa sotaiete.

Te arata'i nei te mau papa'iraa mo'a ia tatou i te Mesia ra, to tatou Faaora

I te pae hopea, te tumu rahi o te papa'iraa mo'a, o te faa'iraa ia i to tatou varua i te faaroo i te Atua te Metua, e i Ta'na Tamaiti, o Iesu Mesia – te faaroo e, te vai mau nei Raua; te faaroo i te faanahonahoraa a te Metua no to tatou tahuti ore e to tatou ora mure ore ; te faaroo i te Taraehara e te Ti'a-faahou-raa o Iesu Mesia, tei riro ei tumu no teie faanahonahoraa no te oaoa ; te faaroo no te faariro i te evanelia a Iesu Mesia ei arata'i no to tatou oraraa ; e te faaroo no te ite i « te Atua mau ra, e ia Iesu i te Mesia, i [Ta'na]i tonono mai ra » (Ioane 17:3).

Te parau na te Atua, mai ta Alama i parau ra, e au ia mai te hoê huero i tanuhia i roto i to tatou auu e ua hotu mai ei faaroo, a tupu ai ho'i taua huero ra i te rahi i roto ia tatou (hi'o Alama 32:27-43 ; hi'o atoa Roma 10:13-17). Eita te faaroo e roaa na roto i te tuatapaparaa i te mau parau papa'i tahito mai ta te mau aivanaa te huru. Eita ho'i e roaa na roto i te mau heruraa e te mau ma'imiraa a te mau aivanaa. Eita

e roaa na roto i te mau tamatamataraa aravihi o teie tau. Eita atoa e roaa na roto i te iteraa i te mau semeio. E riro te reira mau mea ei haapapûraa i te faaroo, e aore râ, i te tahi taime, no te tamata i te faaroo, eita râ te reira e faatupu mai i te faaroo. E roaa te faaroo na roto i te faaiteraa a te Varua Maitai i to tatou varua, Varua e te varua, ia faaroo ana'e tatou e aore râ, ia tai'o ana'e tatou i te parau a te Atua. E e hotu â te faaroo a tamau ai tatou i te amu maitai i te parau.

E riro te mau aamu o te papa'iraa mo'a no ni'a i te faaroo o vetahi ê ei haapuairaa i to tatou faaroo. Te haamana'o ra tatou i te faaroo o te hoê raatira hanere tei faati'a i te Mesia ia faaora i to'na tavini ma te ite ore ia'na (hi'o Mataio 8:5-13), e te faaoraraa o te tamahine a te hoê vahine no te nunaa Etene no te mea ua ti'a i taua metua vahine haehaa ra ia farii, e auraa parau teie, i te hu'a rii maa i ma'iri no ni'a i te amuraa a to ratou ra fatu (hi'o Mataio 15:22-28 ; Mareko 7:25-30). Ua faaroo tatou i te oto o Ioba no to'na mamae rahi : « Inaha e pohe â ho'i au ia'na, e ti'aturi â râ vau ia'na » (Ioba 13:15) – e ua tohu a'e ra oia e, « ua ite ho'i au e, te ora ra te faaora ia'u, e ia tae i te hopea ra e ti'a mai ai oia i ni'a i te fenua nei... (e) e hi'o â vau i te Atua i roto i ta'u tino nei » (Ioba 19:25-26). Te roaa nei te itoito ia faaroo tatou i te mana'o tuutuu ore o te hoê tamaiti peropheta apî roa, tei inoinohia e tei hamaninohia ma te ri'ari'a rahi e te mau taata paari e rave rahi : « Ua ite au i te hoê orama ; ua ite au i te reira, e ua ite au e, ua ite te Atua i te reira, eita e ti'a ia'u ia huna i te reira, e aita vau e na reira » (Iosepha Semita – Aamu 1:25).

No te mea ho'i te faaite nei te mau papa'iraa mo'a i te auraa o te parau haapiiraa a te Mesia, ua apeeia mai ia ratou e te Varua Maitai, inaha, o te hopoi'a ho'i te reira a te Varua Maitai, oia te faaiteraa i te Metua e te Tamaiti (hi'o 3 Nephi 11:32). No reira, ua riro te tai'oraa i te mau papa'iraa mo'a ei rave'a e roaa ai ia tatou te Varua Maitai. Oia mau, mai te omuaraa mai te horo'araa-hia mai te papa'iraa mo'a na roto i te Varua Maitai (hi'o 2 Petero 1:21 ; PH&PF 20:26-27 ; 68:4), e ua ti'a ho'i i

te reira Varua ia faaite papû i te parau mau ia outou e ia'u atoa nei. A tai'o i te mau papa'iraa mo'a e ma te hinaaro mau. A feruri hohonu e a pure no te reira. Ua riro te mau papa'iraa mo'a ei heheuraa, e na te reira e hopoi mai i te tahi atu â mau heheuraa.

A feruri na i to tatou haamaitairaa rahi i te fariiraa tatou i te Bibilia Mo'a e i te tahi atu mau api papa'iraa mo'a fatata e 900 rahiraa, mai te Buka a Moromona, te Buka Fafau, e te Poe Tao'a Rahi. Taa ê noa'tu i te reira, a feruri na i te mau parau a te mau peropheta i parauhia a uruhia ai ratou e te Varua Maitai no te horo'a mai i te mea ta te Fatu e parau nei e, te papa'iraa mo'a (hi'o PH&PF 68:2-4), e o te tae mai nei ia tatou nei fatata pauroa te taime na roto i te afata teata, te ratio, te itenati, te pee'utari, te pehe uira CD e te DVD e te parau papa'i. Te mana'o nei au e, i roto i te aamu, aita â hoê nunaa taata i haamaitaihia a'e nei na roto i teie rahiraa parau papa'iraa mo'a. E ere ho'i i te reira ana'e, ua ti'a râ ho'i i te mau tane, te mau vahine e te mau tamarii paatoa ia farii e ia tai'o i ta'na iho buka o teie mau papa'iraa mo'a, e hau roa'tu i roto roa i to ratou iho reo. Aue ia ohipa maere rahi no te mau taata i te anoutau o William Tyndale e no te mau feia mo'a no te mau tau tuuraa i

mua'tu ! E mea papû maitai e, na roto i teie haamaitairaa, te parau nei te Fatu ia tatou e, te titauroa ia faaohipa tamau tatou i te mau papa'iraa mo'a, ua hau atu ia i te rahi i to te mau tau atoa i mutaa iho ra. E ti'a anei ia tatou ia popou tamau noa i te mau parau a te Mesia, na te reira ho'i e faaite mai ia tatou i te mau mea atoa ta tatou e haapa'o (hi'o 2 Nephi 32:3). Ua tai'o vau i te mau papairaa mo'a e ua feruri hohonu vau i te mau papa'iraa mo'a, e i teie pu'e tau no te pata, te faaite atu nei au ia outou i to'u iteraa papû no ni'a i te Metua e i te Tamaiti, mai tei heheuhia mai i roto i te mau papa'iraa mo'a, na roto i te i'oa o Iesu Mesia ra, amene. ■

TE MAU NOTA

1. Ei puna no te haamaramaramaraa no ni'a ia William Tyndale a hi'o David Daniell, *The Bible in English* (Yale University Press, 2003), 140-157 ; Lenet Hadley Read, *How We Got the Bible* (Deseret Book, 1985), 67-74 ; S. Michael Wilcox, *Fire in the Bones : William Tyndale, Martyr, Father of the English Bible*, Deseret Book, 2004 ; John Foxe (papa'i-faahou-hia e faaapihia na Harold J. Chadwick), *The New Foxe's Book of Martyrs* (Bridge-Logos Publishers, 1997), 121-133 ; William Tyndale, i roto i te *Wikipedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/William_Tyndale, itehia i te 28 no feppure 2010. Bible Dictionary, "Bible, English."
2. Hi'o i te uiuiraa no Richard Neitzel Holzapfel i roto i te buka a Michael De Groote, « Questioning the Alternative Jesus », *Deseret News*, novema 26, 2009.

